

FRONTISSA

Publicació semestral de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana

Octubre 2006 - núm. 12

editorial

Tardor fructífera

La tardor és normalment temps de molta activitat dels centres d'estudis. La tornada després de l'aturada estiuenca porta inclosa un doll abundós de programació. Potser la tardor d'enguany es distingeix per les jornades i els congressos que s'han programat arreu del territori, fet que ens condueix a pensar en una vitalitat encomiable. L'organització d'unes jornades o d'un congrés comporta una programació molt precisa, un pressupost definit, uns objectius clars, una implicació personal de membres del propi centre i la presència compromesa de participants ja sigui en forma de ponents, conferenciants, comunicants o assistents. Molta d'aquesta programació tardoral ha obtingut el suport de l'IRM.

S'han reprès les jornades de l'Any Cabrera que amb la coordinació de l'IRM estan realitzant els centres d'estudis de les Terres de l'Ebre, el Priorat, la Franja, el Maestrat i els Ports. Durant el mes de setembre s'hauran realitzat les jornades del Matarranya, a Beseit i a Vall-de-roures i les de Morella, amb la combinació de conferències i visites a indrets vinculats a Ramon Cabrera i el carlisme. Un punt àlgid és la celebració del congrés internacional «Ramon Cabrera i el fenomen carlista» celebrat a Tortosa entre els dies 26 i 29 d'octubre, amb l'organització a càrrec d'Amics i Amigues de l'Ebre i la URV.

Els dies 29 i 30 de setembre l'Institut d'Estudis Penedesencs celebrarà les XVIII Jornades d'Estudis Penedesencs dedicades al Penedès dins la Catalunya moderna. El dia 20 d'octubre amb la conferència Una Visió sobre un Front i els Conflictes Locals impartida a Benavarri s'hauran reprès les jornades d'història sobre la guerra civil que organitza el Centre d'Estudis Ribagorçans, caracteritzades per l'excel·lent participació als actes celebrats en diversos indrets de la Ribagorça. El cap de setmana del 20 al 22 d'octubre trobem el punt àlgid d'activitats. A Santa Margarida i el Monjos s'ha celebrat la jornada sobre l'aviació 1936-1939 i la guerra civil; història i patrimoni. A Figueres, organitzat per l'Institut d'Estudis Emporda-

nesos, el congrés «El paisatge com a element vertebrador de la identitat empordanesa» és una mostra de l'interès que suscita el paisatge com a espai personalitzador, com a valor en constant evolució, com a element inspirador de la creació artística. A Barcelona, al Centre Cultural Can Fabra les jornades sobre els centres d'estudis i el patrimoni cultural, organitzades pel Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, hauran servit per posar en comú experiències i propostes sobre la interrelació entre els centres d'estudis i el patrimoni cultural, per constatar la significativa aportació que s'ha fet des dels centres i trobar unes vies que permetin valoritzar-ne l'opinió davant les intervencions de les administracions. A Mollet s'haurà celebrat les IX Jornades d'Estudi organitzades pel Centre d'Estudis Molletans. A Montblanc, el XXXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica amb la coorganització del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.

La setmana següent, del 25 al 27, a Sitges se celebrarà el congrés «La corona catalanoaragonesa a la Baixa Edat Mitjana: Bernat de Fonollar, viceprocurador de Jaume II i senyor de Sitges i Campdàsen» amb l'organització a càrrec del Grup d'Estudis Sitgetans i de l'Institut d'Estudis Penedesencs.

Finalment al Museu d'Història de Catalunya, del 2 al 4 de novembre es celebrarà el IV Congrés de la CCEPC coorganitzat amb el Centre d'Història Contemporània, l'Institut Ramon Muntaner, el Museu d'Història de Catalunya i el Programa per al Memorial Democràtic del Departament de Relacions Institucionals i Participació de la Generalitat de Catalunya. El conjunt format per conferències, ponències i comunicacions sembla prou remarcable i ens aproparà tant al pensament polític i ideològic, a la seva concreció en els partits, a la conflictivitat social i a la sociabilitat que a l'entorn del republicanisme es va concretar arreu de les terres de parla catalana. L'aportació que es fa des del territori és molt remarcable i encaixa perfectament amb els objectius de la CCEPC. Aquestes són algunes mostres d'una tardor repleta i fructífera.

Coordinadora
de Centres
d'Estudis de
Parla Catalana

sumari

des de la universitat

El republicanisme català i l'espai local
pàg. 2

coneguem els centres d'estudis

El Centre d'Estudis del Gaià.
Cultura i recerca a
la vall mitjana del Gaià
pàg. 3-4

institut ramon muntaner

L'Institut Ramon Muntaner
i l'Inventari del Patrimoni
Etnològic de Catalunya (IPEC)
pàg. 5-6

institut d'estudis catalans

IEC. Cent anys, 1907-2007
pàg. 7

l'entrevista

Xavier Roviró
pàg. 8-9

l'arxiu

L'Arxiu General de la
Diputació de Barcelona
pàg. 11-12

el museu

El Museu Comarcal del Montsià,
un museu de territori i societat
pàg. 13-14

la finestra

Set anys de Guerra Civil
(Ribera d'Ebre, 1833-1840)
pàg. 13-15

ressenyes i novetats

pàg. 16-19

El republicanisme català i l'espai local

En les darreres dècades, la historiografia catalana, la més acadèmica i, de manera molt decisiva, la més vinculada als estudis d'àmbit local i comarcal ha posat en evidència que els projectes i els moviments de caire republicà tenen una gran capacitat explicativa. Aquests corrents d'idees avançades i composició social heterogènia, per bé que, diguem-ho ja, amb una remarcable incidència entre els sectors populars, permeten entendre els processos polítics que van tenir lloc a l'Espanya del segle XIX i primer terç del XX.

Estudiar els republicanismes s'ha mostrat com una manera eficaç —això sí, una de les moltes de practicables— per tal d'aproximar-nos a la complicada edificació de l'Estat liberal; a les dinàmiques d'ampliació, i contracció, dels mecanismes de representació i de les pràctiques de participació en l'arena política; a la conquesta, i a les pèrdues sovintejades, de drets cívics; al conflicte social en totes les seves complexes formes; al lent sorgiment, en suma, d'una ciutadania.

La capacitat explicativa dels republicanismes —dels més federals fins als unitaris, dels propers a l'esperança llibertària fins als conservadors en matèria social— prové tant dels propòsits autònoms i de les experiències independents com, i diria que de manera molt particular, de la fluida i permanent interacció que la democràcia federal va procurar amb els altres ceps que quallaren dins el camp del liberalisme hispànic. Si gràcies a la cooperació amb progressistes i demòcrates monàrquics, els republicans procuraren incidir en els diversos nivells de l'administració de l'Estat nacional;

en la proximitat amb l'associacionisme obrer i pagès, cooperativista o sindical, contribuïren a servir viva l'esperança que la democràcia comportaria la reordenació de la societat en benefici dels humils. El lliurepensament, el combat contra l'hegemonia cultural de l'Església catòlica, foren altres terrenys que aplegaven, indistintament, als lectors o corresponsals locals de *La Campana de Gràcia* o del setmanari, roig i catalanista, que dirigia l'internacionalista Josep Lluas. Em refereixo a *La Tramuntana*. Uns i altres havien d'afrontar plegats a l'estirabot del rector agressiu, a voltes lasciu, i sempre suspecte de filocalista.

La contribució republicana als processos de politització es va dur a terme des de la dècada de 1830 fins a la primavera de 1931 sabent, de manera cada cop més indubtable, que el ple usdefruit dels òrgans centrals de l'Estat —excepció feta d'uns pocs mesos de 1873— els estava vedada. Fou des d'aquesta limitació, i en resposta també al que constituïa una vocació congènita, que el moviment republicà contribuï decisivament a la creació de circuits alternatius a l'esfera política més oficial. Aquests espais, que incloïen des dels comitès, clubs i ateneus, fins a les juntes revolucionàries i les milícies ciutadanes, i contemplaven les redaccions de periòdics, els gabinets d'estudi, les tertúlies i les minories parlamentàries, de regidors o de diputats provincials, serviren de referent per a una part significativa de les classes mitjanes i del patriciat urbà i rural, i funcionaren, en paral·lel, com a mecanisme de participació plebea en la cosa pública. Si volguéssim dir-ho en altres termes:

les irradiacions d'aquesta ideologia política, més o menys alterada respecte de la formulació original, acabarien per transcendir la militància, formal o informal, dels partits d'adscripció inequívocament republicana i forjarien, al costat d'altres cultures —des del canvi de segle XIX al XX, assenyaladament la catalanista— en la construcció de l'opinió pública.

Per què, doncs, els estudis d'àmbit espacial 'restringit' relacionats amb l'associacionisme, el periodisme, l'actuació de les corporacions locals i provincials... democràtics són tan importants? Per què ha resultat tan fèrtil, i encara ho ha de ser més, la cooperació intel·lectual entre l'estudiós professionalitzat a la Universitat i qui, per atzar o opció personal, no ho és en aquest terreny? La resposta, crec, és clara. Els projectes republicans, tant el liberal progressista com el de coloració més pròxima al radicalisme democràtic popular, van fer una constant referència teòrica al municipi en el seu cos doctrinal. De manera similar, en termes pràctics i en nombroses conjuntures, atorgaren prioritat a l'objectiu de la conquesta i la gestió del poder local. Podria afirmar-se que, per activa o per passiva, amb entusiasme o amb resignació, el municipi va esdevenir, al llarg de cent anys, el territori mimat del republicanisme, la geografia més adequada per al seu desenvolupament organitzatiu, per a la seva expansió cultural i per dur a terme els més significatius i prolongats assaigs de gestió administrativa.

ÀNGEL DUARTE
CATEDRÀTIC D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA
UNIVERSITAT DE GIRONA

El Centre d'Estudis del Gaià: Cultura i recerca a la vall mitjana del Gaià

El Centre d'Estudis del Gaià, amb seu social al Casal de Vila-rodona, va ser creat l'any 1996 per un grup de gent procedent d'altres experiències culturals locals, amb la voluntat d'obrir les portes a noves propostes i inquietuds i a una concepció territorial més àmplia. El CEG, de bon principi, va arribar a un acord amb el Casal de Vila-rodona per acollir-hi la seu social i utilitzar les seves instal·lacions. És en els seus espais, bàsicament la sala de reunions i la sala d'actes, on realitza la major part de les seves activitats. L'any passat el CEG va inaugurar un espai d'ús exclusiu com a arxiu, biblioteca i sala de treball, cedit pel mateix Casal.

Tot i que el gruix més importants d'actuacions s'han realitzat a Vila-rodona el marc d'actuació del centre ha estat el territori de la vall mitjana del Gaià, que correspon bàsicament a la part est de l'Alt Camp. De bon principi van anar concretant-se les àrees d'actuació del centre, unes per voluntat fundacional i altres per demanda dels associats.

El primer bloc d'activitats correspon a l'àrea de publicacions que cal dividir en diverses branques. La més constant i regular ha estat la publicació anual de la miscel·lània *La Resclosa. Estudis de la Vall del Gaià* que ha arribat al número 10. D'un gruix entre 110 i 160 pàgines, puntualment cada any ha inclòs diversos estudis vinculats al territori de la vall mitjana del Gaià. S'han publicat treballs relacionats amb tots els municipis del territori, intentant compaginar autors que hi tenen vincles i d'altres de forans. Bàsicament s'han publicat estudis històrics, però també d'altres dedicats a les ciències naturals, a l'agricultura, a l'arqueologia, etc. Fent un balanç estadístic dels deu números cal dir que els 54 articles publicats a *La Resclosa* han estat obra de 31 autors formant en total un cos de 1.370 pàgines.

La segona línia editorial correspon a la col·lecció Montagut que és de fet el catàleg d'exposicions pròpies. Es distingeixen per la prioritat donada a les imatges. Se n'han editat tres volums: *La vall del Gaià al primer terç del segle XX*. Fotografies de Francesc Blasi i Vallespinosa, coeditada amb el Centre Excursionista de Catalunya; *Volem viure de la terra! Els*

La sala d'actes del Casal de Vila-rodona en una de les activitats del CEG. Febrer 2006

Presentació de *La Resclosa 10*, a càrrec de Josep M. Pons Altès. Juny 2006

pagesos en lluita. 1976-1979, que recull fotografies de les lluites de la Unió de Pagesos i entervistes amb dirigents del sindicat de l'època d'un territori centrat en el Penedès, el Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i el Priorat; *La Fira de Vila-rodona, 1967-1982. Refer la tradició*, que mostra els canvis de la sis vegades centenària fira de Vila-rodona per adaptar-se a la mecanització del sector agrari. Actualment s'està treballant en el quart volum que correspondrà a una exposició sobre un fons fotogràfic inèdit de Santes Creus, realitzat amb el Museu d'Història de Catalunya.

En l'apartat de monografies fins ara s'ha publicat *El cooperativisme agrari a Vila-rodona (1893-1939). Un exemple d'estructuració econòmica, social i política en la Catalunya vitivinícola*, de Josep

Santesmases i Ollé, editat l'any 1996 amb el suport de la Cooperativa Agrícola. L'any vinent veurà la llum *El temps del rector Vicenç Morer. Vila-rodona a finals de l'antic règim, 1798-1830*, del mateix autor.

Hem d'esmentar també les coedicions. El 1999 es publicava la guia *Els Castells del Gaià* de Marina Miquel, Josep Santesmases i Dolors Saumell, coeditada amb l'Institut d'Estudis Vallencs i Cossetània Edicions. Actualment s'està treballant en la coedició del llibre *El naixement del nou sindicalisme d'orden y mando (Anys quaranta a Valls i comarca)* d'Antoni Gavaldà, que serà coeditat amb Edicions el Mèdol i el Centre d'Estudis Alcoverencs.

En l'apartat d'exposicions cal dir que el Centre d'Estudis del Gaià ha combinat la presentació de muntatges propis, amb

altres exposicions acollides. En el cas primer hem de relacionar les següents:
 1998: De la República a la Dictadura (1931-1945)
 1999: Cèsar Martinell a la Vall del Gaià
 1999: I Mostra d'Art: Homenatge a Cèsar Martinell
 2000: La vall del Gaià al primer terç del segle XX. Fotografies de Francesc Blasi i Vallespinosa
 2002: Volem viure de la terra! Els pagesos en lluita. 1976-1979
 2003: La fira de Vila-rodona, 1966-1982. Refer la tradició
 2004: El cooperativisme agrari a Vila-rodona, 1893-1994 i Vila-rodona i la Cooperativa, 1994-2004
 2005: La construcció de les escoles. Any 1980. Una obra col·lectiva

El novembre d'enguany es presentarà una visió retrospectiva dels quaranta anys del Casal de Vila-rodona, entitat que dona aixopluc. Algunes de les exposicions han fet una itinerància remarcable per indrets del territori propi o de més enllà.

Una altre bloc important d'activitats cal centrar-lo en el camp de la difusió i el debat. A partir de la facilitat d'ús de les instal·lacions de Casal de Vila-rodona, periòdicament es programen actes com ara conferències, presentacions de llibres, taules rodones. Tal vegada els que han tingut més continuïtat han estat el cicle tardoral «Viure als pobles» i l'estiuenc «Viatges a la fresca». S'aprofiten també els articles de La Resclosa per fer presentacions en poblacions que han estat objecte d'algun dels estudis publicats. Enguany, per exemple s'haurà presentat a Vila-rodona, Santes Creus, Rodonyà i Montferri.

Un altre àmbit que el Centre d'Estudis del Gaià ha treballat ha estat l'excursionisme. Sobretot entre la tardor i la primavera alguns diumenges al matí es programen sortides a peu pel territori, fet que ens permet conèixer espais propers, el seu paisatge, la seva història. Com a plats forts cal destacar una sortida de primavera de dues nits a llocs diversos. S'ha anat a Montserrat, als Ports, a Sant Llorenç de Morunys, a Prades, al Montseny, al Cap de Creus, etc. Són uns dies de convivència entre associats de diverses procedències i edats. D'aquesta sortida

Estand del CEG a Recercat. Amposta 2006

Inauguració de l'exposició La Construcció de les escoles. Any 1980. Una obra col·lectiva. Novembre de 2005

n'autoeditem un relat que és molt ben rebut pels participants. S'organitza també un concurs fotogràfic amb lliurament de premis realitzat durant el sopar anual dels socis. Igualment es programa una sortida anual als Pirineus. També s'organitzen sortides culturals tant a diferents indrets del país, com de ben properes per conèixer elements patrimonials. L'excursionisme i les sortides culturals són eines per a crear

cohesió, lligams i participació entre els associats del CEG.

Amb motiu del desè aniversari el CEG s'ha proposat incidir més en la cohesió territorial, en crear contactes entre persones i entitats dels diferents municipis que conformen la vall mitjana del Gaià. Per això s'han creat els Premis de Reconeixement la Vall del Gaià. Tres premis adreçats a persones o col·lectius que s'hagin distingit en els àmbits de la cultura, del patrimoni i dels valors socials en el marc dels municipis de Querol, el Pont d'Armentera, Aiguamúrcia, Vila-rodona, Rodonyà, Montferri, Bràfim, Vilabella i Salomó. Un conjunt de municipis amb una població total situada a l'entorn dels 6.000 habitants. Els premis seran atorgats per un jurat anomenat pel CEG, a partir de les propostes que els ajuntaments i les associacions del territori ens hagin tramès. L'organització dels premis ha comportat establir contactes personals, fent reunions en cada un dels nou municipis a qui va adreçada la convocatòria de premis. L'acte de lliurament de premis tindrà lloc en el transcurs d'un sopar que se celebrarà l'11 de novembre a Santes Creus.

L'activitat excursionista aglutina nombrosos socis. Cim del Pedraforca, juliol 2006

